

До спеціалізованої
вченої ради Д 55.051.06
Сумського державного університету

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертаційну роботу
Пудрика Дениса Валерійовича
на тему: “Державна міграційна політика в системі управління
національним господарством”,
подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

1. Актуальність теми дослідження.

Відповідно до аналітичних звітів міжнародних рейтингових агентств, Україні, у порівнянні з країнами ЄС, не вдалось провести ефективні реформи забезпечення конкурентоспроможності національної економіки не дивлячись на значний ресурсний, економічний та трудовий потенціали. У 2020 р. рівень ВВП на душу населення країн, що мали ідентичні довгострокові тенденції розвитку національної економіки (перехід у 1990-1992 рр. від центрального до ринкового управління національною економікою) в п'ять разів вищий ніж в Україні (Польща – 15,66 тис. долл. США, Угорщина – 15,90 тис. долл. США, Чехія – 22,76 тис. долл. США, Словаччина – 19,16 тис. долл. США), рівень конкурентоспроможності за Global Competitiveness Index – в 1.2 рази (Польща – 68.89 пунктів, Угорщина – 65.08 пунктів, Чехія – 70.85 пунктів, Словаччина – 66.77 пунктів), рівень сприйняття країни її зовнішніми стейкхолдерами за даними рейтингової агенції Future Brand на 22 позиції нижче у світовому рейтингу країн (Польща – 55 місце, Угорщина – 56 місце, Чехія – 41 місце, Словаччина – 42 місце). Поряд із визначеними диспропорціями соціально-економічного розвитку національної економіки спостерігається перманенте зростання Індексу витоку інтелектуального капіталу (2018 р. – 4,9 пунктів, 2019 р. – 5,20 пунктів, 2020 р. – 5,5 пунктів), зменшення чисельності населення (2018 р. – 42,38 млн осіб, 2019 р. – 42,15 млн осіб, 2020 р. – 41,9 млн осіб). Вище вказані факти свідчать про важливість дослідження основних детермінант і рефлексорів результативності державної міграційної політики.

2. Ступінь наукової розробленості проблеми.

Незважаючи на зростання кількості наукових розробок у сфері державної міграційної політики та визначення її ролі в системі управління національним господарством, особливо в зарубіжних академічних колах, в межах вітчизняних наукових праць ця проблематика розглядається фрагментарно. Насамперед поглибленого подальшого дослідження потребують питання, що стосуються уявленню про детермінанти та рефлексори, що визначають роль і місце державної міграційної політики в системі управління національною економікою, а також причинно-наслідкових зв'язків між ними. Вирішенню цих актуальних наукових завдань присвячена дисертаційна робота Пудрика Д. В.

Дослідження виконано у розрізі державних нормативних актів і програмних документів (Стратегії сталого розвитку «Україна – 2030», Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року, Національної економічної стратегії України на період до 2030 року та ін.). Отримані дисертантом наукові результати щодо обґрунтування детермінант і рефлексорів результативності державної міграційної політики, а також казуальних взаємозв'язків між ними, що визначають її роль та місце в системі управління національним господарством включено до звітів за рядом науково-дослідних робіт, які виконуються в Сумському державному університеті, а саме: пропозиції щодо сценарного прогнозування впливу рівня освіти населення на результативність державної міграційної політики використано при виконанні теми «Реформування системи освіти впродовж життя в Україні для запобігання трудовій еміграції: коопетиційна модель інституційного партнерства» (№ д/р 0120U102001); щодо кластеризації країн за рівнем конкурентоспроможності національних систем вищої освіти та їх впливом на результативність державної міграційної політики – в межах теми «Конвергенція економічних та освітніх трансформацій у цифровому суспільстві: моделювання впливу на регіональну та національну безпеку» (№ д/р 0121U109553); щодо оцінювання впливу результативності державної міграційної політики на рівень економічної конвергенції України з країнами-членами Європейського Союзу – в межах теми «Умови адаптації та чинники розвитку бізнесу в глобальному середовищі» (№ д/р 0117U003353).

3. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій.

Отримані здобувачем наукові результати, а також розроблені пропозиції є науково обґрунтованими. Це підтверджує логіко-структурний аналіз змісту роботи, значний список досліджених автором наукових джерел за тематичним спрямуванням, статистичного матеріалу, нормативної документації.

Достовірність отриманих наукових результатів, висновків і рекомендацій, засвідчується їх апробацією на 5 міжнародних наукових і науково-практичних конференціях за профільною тематикою та переліком власних наукових праць дисертанта.

Під час написання дисертаційної роботи автором вдало використано ряд загальнонаукових та спеціальних методів, що підтверджує її теоретико-методологічну цінність. Серед них, зокрема, слід назвати методи трендового і бібліометричного аналізів, FCM-аналізу, кореляційно-регресійного аналізу, фільтрації Баттерворта, FMOLS- та DOLS-моделювання, інструментарій тестування Педроні й Гренджера, моделі авторегресії та розподіленого лага (ADL), головних компонент, ANOVA-моделювання, тестування Шапіро – Уїлка та Левене, logit- / probit-моделювання і кластеризації, σ - та β -конвергенції, тестування Дурбіна – Ву – Хаусмана, Херфіндаля – Хіршмана, узагальнюючий метод моментів Ареллано – Бонда. Застосування цих методів є вмотивованим та узгоджується з поставленими дисертантом завданнями.

4. Повнота викладення основних результатів в опублікованих наукових працях.

Основні наукові положення, висновки та результати дослідження опубліковано у 27 наукових працях загальним обсягом 15,08 друк. арк., з яких особисто авторові належить 10,98 друк. арк., зокрема, 22 статті у наукових фахових виданнях України (з яких 1 – у виданні, що входить до міжнародної наукометричної бази даних Web of Science), 5 публікаціях у збірниках матеріалів конференцій, 13 публікацій у збірниках матеріалів конференцій. Автореферат дисертаційної роботи відповідає вимогам Міністерства освіти та науки України та повною мірою відображає її основні положення.

В оприлюднених наукових працях основні положення дисертаційної роботи та результати дослідження висвітлено з достатньою повнотою. Характер видань і зміст опублікованих наукових праць відповідають вимогам МОН України, рекомендованим для повноти висвітлення отриманих результатів дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

У цілому дисертаційна робота відзначається логічністю побудови, завершеністю, обґрунтованістю наукових положень та висновків, сучасним науковим стилем подачі матеріалу. Дисертація містить достатню кількість таблиць, схем, рисунків, які подано як безпосередньо в основній частині дисертації, так і винесено в додатки.

5. Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз наукових результатів, гіпотез та висновків, отриманих автором у дисертаційній роботі дають підстави стверджувати, що робота містить ряд важливих теоретичних і науково-методичних положень, які спрямовані на обґрунтування детермінант і рефlectorів результативності державної міграційної політики, а також казуальних взаємозв'язків між ними, що визначають її роль та місце в системі управління національним господарством.

Наукові результати дисертаційної роботи, які характеризуються науковою новизною:

– вперше розроблено методологію оцінювання причинно-наслідкових зв'язків між рівнем чистого міграційного приросту в Україні та сукупністю параметрів, що характеризують розвиток національної економіки (с. 107-120 дисертації). Її основою слугувала розроблена дисертантом когнітивна модель, до числа якої віднесено параметри, що характеризують рівень урбанізації, експортно-імпортного й бюджетного потенціалів, соціального та інфраструктурного розвитку, інноваційності, ефективності системи охорони здоров'я, фінансової стабільності рівні урбанізації, експортно-імпортного й бюджетного потенціалів, соціального та інфраструктурного розвитку, інноваційності, ефективності системи охорони здоров'я, фінансової стабільності;

– запропоновано методологічне підґрунтя встановлення інституціональних детермінант ефективності державної міграційної політики (с. 204-216 дисертації). Це дозволило обґрунтувати напрямки інституціональних реформ у національній економіці для підвищення ефективності державної міграційної політики, виявити дивергенцію сили й напрямку впливу відкритості влади, довіри суспільства до неї та рівня корупції на кількість емігрантів України та країн Вишеградської четвірки. Ці висновки в роботі отримані на основі поєднання методу головних компонент та кореляційно-регресійного аналізу впливу детермінант ефективності державного урядування (політичної стабільності, верховенства закону, контролю корупції, ефективності врядування, ризиків неконституційної політичної дестабілізації, відкритості уряду при реалізації політики та регуляторних заходів, врахування думки населення при формуванні політичних інститутів, підзвітності державних органів) на кількість емігрантів у країні;

– вперше розроблено методологію оцінювання рівня конкурентоспроможності національної системи вищої освіти, кластерізації європейських країн за її рівнем у межах дослідження детермінант ефективності

державної міграційної політики, а також визначення ймовірності зміни інтенсивності міграційних процесів для кожного кластеру країн за допомогою logit- та probit-моделювання (с. 293-297), що дозволило автору підтвердити гіпотезу про значущий вплив рівня конкурентоспроможності національної системи вищої освіти на залучення нових трудових ресурсів до країни та зменшення їх відтоку за кордон;

– емпірично підтверджено гіпотезу про вплив міграційних процесів на інтеграцію України до Європейського співтовариства, виходячи з базових принципів концепцій σ - та β -конвергенції (с. 326-341 дисертації). Це дозволило порівняти тенденції впливу рівня обсягів грошових переказів емігрантів у країну їх походження, концентрації та поляризації населення цих країн у наслідок припливу іммігрантів на довгострокове економічне зростання, виявити домінуючою міграційною детермінанту довгострокового економічного зростання, оцінити швидкість та час, необхідний для економічної конвергенції національної економіки з країнами-членами Європейського Союзу з урахуванням впливу інтенсивності міграційних процесів;

– удосконалено теоретичні засади та методичний інструментарій визначення зв'язків між міграційними та глобалізаційними процесами (за соціальним, економічним і політичним вимірами) при реформуванні державної міграційної політики, що на відміну від існуючих підходів здійснено шляхом комплексного поєднання інструментарію ANOVA-тестування, методу найменших квадратів і тесту Гренджера (с. 164-175 дисертації). В результаті це дозволило виявити рефлексори міграційних процесів й на цій основі обґрунтувати соціально-політичні таргети реформування державної міграційної політики в Україні;

– удосконалено методологічний базис обґрунтування трендів та структури еміграційного потоку у контексті таргетування регуляторних інтервенцій державної міграційної політики (с. 198-201 дисертації). Специфікою авторського підходу є використання моделі авторегресії та розподіленого лага ADL при здійсненні сценарного прогнозування динаміки зміни кількості емігрантів з України залежно від зміни рівнів безробіття та доходів на душу населення. Застосування даного підходу надало можливість встановити часові лаги, ретроспективні та прогнозовані зміни кількості вітчизняних емігрантів, а також обґрунтувати, що серед їх мотивів пошук можливостей працевлаштування домінує над потребами в зростанні добробуту;

– удосконалено методичні засади обґрунтування впливу бренду країни на динаміку чистого міграційного потоку (с. 231-249 дисертації). Специфічною особливістю даного підходу виступає застосування методів тестувань ANOVA, Шапіро – Уїлка та Левене, врахування емоційних уявлень та обізнаності

потенційних мігрантів про країну, орієнтацією не на статичну, а на інтервальну оцінку сприйняття бренду країни її зовнішніми стейкхолдерами. На відміну від існуючих, це надало можливість сформуванню пріоритетів у реалізації державної політики підвищення рівня бренду країни з метою забезпечення динамічного тренду імміграційних потоків;

– удосконалено методичні засади сценарного прогнозування динаміки чистого міграційного приросту населення залежно від характеру змін рівнів грамотності населення, його залученості до неформальної освіти (с. 309-319 дисертації). Специфічною особливістю даного підходу виступає застосування регресійного аналізу та імітаційного моделювання. На відміну від існуючих, це дозволило обґрунтувати місце неформальної освіти впродовж усього життя в контексті синхронізації державної міграційної політики з освітніми реформами;

– на основі емпіричних результатів використання динамічної моделі взаємного впливу міграційного приросту та інтегрального динамічного індикатора соціального прогресу, що ґрунтується на методі моментів Ареллано–Бонда, обґрунтовано високий рівень синхронізації державних міграційної та соціальної політик країн Вишеградської групи та відсутність такої узгодженості в Україні (с. 371-376 дисертації). Це стало підґрунтям для визначити напрямів використання відповідних кращих бенчмарків під час реформування державної міграційної політики в Україні;

– набули подальшого розвитку методичні засади аналізу еволюції досліджень з визначення ролі та місця державної міграційної політики в системі управління національним господарством (с. 30-71 дисертації). Специфічною особливістю авторського підходу, на відміну від існуючих, виступає структурування наукових публікацій у таких вимірах: змістовному (кластеризовано наукові патерни досліджень залежно від тісності їх взаємозв'язку), часовому (визначено періоди зростання публікаційної активності та основні етапи еволюції наукового доробку), просторовому (виявлено та описано інтернаціональні наукові альянси);

– набули подальшого розвитку методичні засади обґрунтування основних напрямів реалізації державної міграційної політики відповідно до Цілей сталого розвитку (с. 150-155). Специфічною особливістю авторського підходу, на відміну від існуючих, виступає визначення зв'язку флуктуацій часових рядів зміни індексу чистого міграційного приросту та ключових індикаторів досягнення Цілей сталого розвитку, співпадіння/неспівпадіння виявлених трендів. Підґрунтям реалізації даного підходу виступає застосування методів фільтрації Баттерворта, а також засобів кореляційного аналізу;

– набув подальшого розвитку науково-методичний підхід до оцінювання соціального прогресу України та країн Вишеградської четвірки (с. 349-361 дисертації). Специфічна особливість авторського підходу, що відрізняє його серед існуючих, полягає у врахуванні вагових коефіцієнтів показників соціального розвитку (відібраних на основі Національної економічної стратегії на період до 2030 р.) при визначення інтегрального індексу соціального прогресу ентропійним методом. Авторській підхід надає можливість забезпечити однорідність та узгодженість у процесі порівняння рівнів соціального прогресу різних країн, врахувати динамічний характер інтегрального індексу соціального прогресу.

6. Практичне значення результатів дисертаційної роботи.

Основні наукові положення дисертаційної роботи доведено до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій, що у сукупності створюють підґрунтя для розробки стратегічних і програмних документів оновлення державної міграційної політики. На рівні державних органів, громадських та професійних організацій впроваджено такі результати роботи:

1) щодо оцінювання впливу міграційних процесів на рівень соціального прогресу країни – в діяльності Державної міграційної служби в Одеській області (довідка № 356 від 13.04.2021 р.);

2) щодо оцінювання впливу результативність державної міграційної політики на рівень економічної конвергенції України з країнами-членами ЄС – у діяльність Інституту розвитку міжнародної співпраці, Польща (довідка № 6 від 21.04.2021 р.);

3) щодо впливу інституціонального партнерства у сфері формальної та неформальної освіти на результативність державної міграційної політики – у діяльність ГО «Центр освіти впродовж усього життя» (довідка № 4 від 15.04.2021 р.).

Окремі наукові результати впроваджені у навчальний процес Сумського державного університету Міністерства освіти і науки України за дисциплінами «Економічна політика та державне регулювання», «Прогнозування соціально-економічних процесів», «Сталий розвиток» (акт від 19.04.2021 р.).

7. Дискусійні положення та недоліки дисертаційної роботи.

Даючи позитивну оцінку науковим здобуткам автора та їх практичному значенню, слід вказати на деякі дискусійні положення, що мають місце в дисертаційній роботі:

1. Заслуговує на увагу запропонована в роботі методологія формалізації казуальних зв'язків між міграційними та глобалізаційними процесами (с. 170-

175 дисертації) У результаті виявлено, що політична та соціальна глобалізація є важливими детермінантами активізації міграційних процесів, а економічна глобалізація статистично значимого впливу не чинить. Проте робота значно б виграла, якби окрім країн Вишеградської групи та України, які мають подібні рівні економічного та соціального розвитку, були включені й інші країни з високим та низьким рівнями доходів на душу населення. Таке розширення вибірки могло б й змінити результат виявлених закономірностей.

2. Автором проведена достатньо масштабна робота щодо розвитку методологічного базису та вдосконалення практичного інструментарію аналізу міграційних процесів. Зокрема, ним удосконалено методологію дослідження трендів та структури еміграційного потоку у контексті таргетування регуляторних інтервенцій державної міграційної політики, що на відміну від наявних здійснено за допомогою сценарного прогнозування (модель авторегресії та розподіленого лага ADL) динаміки зміни кількості емігрантів з України залежно від зміни рівнів безробіття та доходів на душу населення (с. 198-201 дисертації). Водночас, на нашу думку, робота набула б більш високого наукового й завершеного рівня, якби була доповнена прогностичними розрахунками щодо кількості трудових мігрантів, які можуть за визначених умов повернутись в Україну, зокрема, з урахуванням тимчасових повернень циркулярних (зокрема, маятникових, сезонних) мігрантів.

3. На підставі результатів проведеного дослідження автор робить висновок щодо підтвердження гіпотези про статистично значущу залежність індексу чистої міграції від рівня сприйняття бренда країни потенційним мігрантами (с. 231-249). Визначено, що зростання бренда країни підвищує ймовірність збільшення міграційних потоків: у країни «Status countries» – на 0,204; у країни «Experience countries» – на 0,326; у країни «Country brands» – на 0,441 (база порівняння – країни групи «Countries»). Водночас у рамках запропонованої методології автором не визначено цільові орієнтири зростання бренда країни з метою збільшення рівня чистого міграційного потоку в Україні. Урахування цього аспекту, на нашу думку, надало б більш системний характер роботі.

4. У четвертому розділі дисертації автором розроблено методологію дослідження ролі конкурентоспроможності національної системи вищої освіти як детермінанти зміни міграційних процесів, удосконалено науково-методичний підхід до сценарного прогнозування впливу рівнів грамотності населення та його залученості до неформальної освіти на чистий міграційний приріст населення (с. 293-297). Високо оцінюючи науковий доробок, вважаємо, що, враховуючи одержані аналітичні дані, автору доцільно було б обґрунтувати заходи й принципи державного регулювання міжнародної

освітньої міграції з урахуванням специфіки соціо-економічного розвитку країн-реципієнтів освітніх мігрантів, значна кількість яких по завершенню навчання залишається працювати в цих країнах.

5. Одержані дисертантом результати та висновки базуються на оцінюванні масиву даних із застосуванням різноманітних методів і інструментів за різні часові періоди: для імітаційного моделювання причинно-наслідкових зв'язків між рівнями грамотності населення, його залученості до неформальної освіти та чистим міграційним приростом обрано період з 2010 р. по 2020 р.; для оцінювання казуальних зв'язків між міграційними та глобалізаційними процесами – 2000-2020 рр. тощо (с. 164-175, с. 300-319 дисертації). Потребує обґрунтування використання різних часових горизонтів дослідження, оскільки при виборі меншого чи більшого часового періоду приводять до отримання різних статистично значущих результатів.

6. Позитивно оцінюючи комплексність підходу автора до інтегрального оцінювання соціального прогресу (с. 349-363 дисертації), зазначимо, що сформований в роботі індекс соціального прогресу варто було б доповнити показниками гендерного ландшафту розвитку національної економіки (згідно Стратегії Європейського Союзу щодо гендерної рівності на 2014-2017 роки) та відобразити системну стратегію подолання гендерної асиметрії та нерівності в усіх сферах життєдіяльності суспільства при формуванні державної міграційної політики.

Однак висловлені побажання та зауваження не применшують високий науково-теоретичний та прикладний рівень проведеного здобувачем дослідження.

8. Загальна оцінка дисертації та її відповідність встановленим вимогам Міністерства освіти і науки України.

Дисертація Пудрика Дениса Валерійовича на тему «Державна міграційна політика в системі управління національним господарством» є самостійною, логічною, цілісною, завершеною науково-дослідною роботою високого наукового рівня, спрямованою на вирішення актуальної проблеми розвитку методології та методичного інструментарію обґрунтування детермінант і рефлєкторів результативності державної міграційної політики, а також казуальних взаємозв'язків між ними, що визначають її роль та місце в системі управління національним господарством. Тематика дисертаційної роботи є актуальною і відповідає пріоритетним напрямкам державної політики України та науковим програмам національного значення. Наукові положення, висновки та рекомендації, одержані в ході дисертаційного дослідження та винесені до

захисту, в сукупності вирішують важливу проблему управління національним господарством в контексті реалізації державної міграційної політики.

Тема та зміст дисертаційної роботи відповідають паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Робота відповідає вимогам п.п. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами та доповненнями), а її автор – Пудрика Денис Валерійович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

докторка економічних наук, професорка,
Заслужений економіст України,
проректорка з наукової роботи
Національного університету
«Чернігівська політехніка»

В.Г. Маргасова